

Acta musicologica et theatrologica 16

Margita Havlíčková

Profesionální divadlo
v královském městě Brně
1668–1733

Janáčkova akademie múzických umění v Brně
Brno 2009

OBSAH

Předmluva	5
Úvod	7
K problematice výzkumu profesionálního divadla v Brně v druhé polovině 17. a v první třetině 18. století	11
Počátky barokního profesionálního divadla v královském městě Brně v druhé polovině 17. století	17
Brněnská účinkování Heinricha Rademina	56
Profesionální divadlo v Brně v první polovině dvacátých let 18. století	82
Divadelní místopis královského města Brna do roku 1733	110
Operní divadlo Angela Mingottiho ve stavovské jízdně	118
Operní Divadlo V taverně	128
Stavba městského operního Divadla V taverně na Horním trhu v roce 1733	136
Stavební dějiny městské taverny na Horním trhu v letech 1600–1733	162
Závěr	178
Summary	179
Literatura	181
Prameny	186
Příloha I	187
Příloha II	191
Jmenný rejstřík	221

Operní divadlo Angela Mingottiho ve stavovské jízdně

Uvažujeme-li o operním divadle provozovaném v královském městě Brně, zdá se nám, jako kdyby ještě po celou první třetinu 18. století uspokojovala zdejší aristokracii bezprostřední blízkost sídelního města se svými velkolepými divadelními slavnostmi císařského dvora. Moravská šlechta, střídavě pobývající ve Vídni a ve svých venkovských rezidencích, jako by vnímala zemské správní centrum jen jako místo, ve kterém se zdržuje především pracovně, v soustředění na důležité funkce ve státním aparátu. To je zřejmě také důvod, proč Brno na rozdíl od Prahy nikdy nenašlo svého šlechtického mecenáše, který by podobně jako hrabě Špork umožnil pořádat veřejné produkce divadelních profesionálů, ať kvůli uspokojení vlastních soukromých zálib, anebo z důvodu reprezentace, ale zároveň i pro pobavení platícího publika. Přesto to bylo nakonec hlavní město Moravy, kde vzniklo po způsobu benátských operních domů městské operní divadlo přístupné veřejnosti, a to dokonce jako vůbec první zařízení toho druhu na území severně od Alp. Nikoliv šlechta, ale sama brněnská obec se rozhodla uspořádat poměry, jež profesionálně provozovaná opera potřebovala ke své existenci.

Jedním z nejdůležitých podnětů pro postavení divadelní budovy se stala přítomnost významné italské operní společnosti Angela Mingottiho, která počátkem října 1732 přijela z Prahy do Brna [JAKUBCOVÁ 2007:392–395]. Její impresáριο učinil po příjezdu rozhodnutí, jež se pro další vývoj událostí ukázalo jako zásadní – požádal brněnské úřady o povolení postavit si soukromé operní divadlo. K takovému kroku měl nepochybně dobré důvody, protože k úspěšnému podnikání potřeboval technicky dobře vybavené jeviště, na němž by mohl realizovat svůj repertoár založený na žánru *opera seria*. Operní dům italského typu, jehož do hloubky řešené perspektivní jeviště by umožňovalo během představení řadu proměn pomocí pohyblivého kulisového systému a ve kterém by bylo hlediště ve tvaru podkovy vybavené lóžemi pro pohodlí vznešeného publika, však v Brně samozřejmě nenašel. Impresáριο si je proto musel nejdříve sám postavit, stejně jako to se svým mladším bratrem Pietrem udělal později i jinde – ve Štýrském Hradci, v Bratislavě a v Drážďanech. Brněnské působení Angela Mingottiho stojí na samém

začátku mnohaletého putování tohoto vynikajícího operního impresária po evropských městech a určitě není náhoda, že kamkoliv bratři Mingottiové přijeli, téměř všude si na vhodném místě stavěli svá soukromá dřevěná divadla, která jako dobří podnikatelé zpřístupňovali nejširší veřejnosti. Jak patrně, oba italská impresářiové vždy raději investovali do provizorní dřevěné novostavby, nežli by adaptovali v místě již existující divadelní prostory, které však svou původní funkcí nebyly určeny pro technicky náročnou inscenační praxi operního repertoáru. Tak tomu bylo i v Brně, kde Mingotti úplně pominul možnost hrát v objektech do té doby cestujícími společnostmi běžně pronajímanými, v Salmově domě anebo v zastřešené části stavovské jízdárny.

Sál v prvním patře Salmova domu byl pro adaptaci na divadlo s kulisovým jevištěm a lóžovým hledištěm zřejmě příliš malý, a proto o něm Mingotti zjevně vůbec neuvažoval. Vybral si naopak stavovskou jízdárnu, o kterou nejevili komedianti na začátku třicátých let už skoro žádný zájem. Právě zde však našel impresáři vhodný nezastavěný pozemek, který mu skýtal dostatek místa k postavení soukromé divadelní budovy vybavené podle jeho představ. Proto si 13. října 1732 podal žádost na zemské hejtmanství, v níž prosil nejen o udělení licence k pořádání operních představení a burleskních meziher, ale také o povolení stavby divadla. Mingotti tu píše, že si vyhlédl dostatečně velké a velmi pohodlné místo ve zdejší jízdárně, v níž hodlá zbudovat na vlastní náklady divadlo. Budovu chtěl opatřit dvěma kamny, přičemž divákům sliboval pohodlí v oddělených lóžích:

– Gnädig- Hochgebittende Herren, Herren Einem Hochlöbs.-Köngl.-Ambt der Landes Hauptmannschaft, solle unterthänigst unverhalten, was massen entlassen mich von Prag hiehero zubegeben undt mit meiner unterhabenden Operisto-Compagnie allhier in Brünn opern mit pourlesque mittl Spielen zu produciren, worzu nachdemo ich das zulänglichst undt accomodableste Spatium alle undt insonderheit, die Hohe Titl. Herren Liebhabere Untereinstens, in Separirten Logen, zu fridlich accomodiren zu kennen in der hiessigen Reidt-Schuhl erfunden undt ausgesehen habe;

Dannenhero gelanget an Ein Hochlöbs.- Köngliches Ambt, der Landes- Hauptmannschaft mein unterthänigst- angelegendlichste Bitte, das selbe gnädigst geruhete dero hohe Licentz gnädigst zu ertheillen, womit ich allhier undt zwahr wie erwehet ob der allhiesig Reidt-Schuhl die opern mit denen pourlesque Mittl- Spillen (als worbey indesmahl zu allseithig

*Contentement alle Bescheidentl.- und modeste sowohl von denen Contetricinen, als Actorn anbringende Redens und Singens- arth, ohne einer wiederig empfündung gebrauchet werden solle) produciret, einfolgl. daselbt in der Reithschule meis Sumptibus das Theatrum erbauen und übriges alles zur Bedienung auch mit sicherer ansetzung zweyer öfen instruiren haten könne und möge. Tröste mich gnädigster Bittgewehrung undt zuhohen gnaden mich unterthänigst empfehlender verharre.*²¹⁴

Zemské hejtmanství vydalo Mingottimu divadelní licenci 17. října, avšak zároveň ho odkázalo na městskou radu jako na úřad, který měl v kompetenci pronájem vhodných prostor, a tedy i povolení stavby divadla. Z tohoto rozhodnutí je zřejmé, že moravští stavové vždycky respektovali skutečnost, že o otázce, v jakých místech se má divadlo hrát, rozhoduje v Brně výhradně obec, a proto do těchto věcí svou iniciativou nikdy nezasahovali, snad s výjimkou požadavku na protipožární opatření:

*– Dem Supplicanten hirauf zum bescheid anzufügen: Es werde ihme hie mit erlaubet seine opern in der allhiesig- Königlichen Stadt Brünn, jedoch mit beobachtung aller Ehrbarkeit und geziemender bescheidenheit zu produziren; Was aber den hierzu auf der allhiesigen Reithschul ausgesehenen Platz anbelanget, deshalben hätte Er Supplicant sich behörigen orth zu melden; Und ferners hätte derselbe sich mit denen allhier spielenden Comoedianten dahin zu Vornehmen auf das die operen und Comedien an verschiedenen tügen so wohl zur bequemblichkeit deren Liebhabern, als womit einer dem anderen die nahrung nicht benehmen, gehalten werden.*²¹⁵

Zajímavý je závěrečný dovětek úředního povolení, z něhož vyplývá, že v Brně kromě Mingottiho operistů pobývala v podzimních měsících 1732 ještě jedna, v tomto případě činoherní společnost. Její jméno sice neznáme, soudit však můžeme na Felixe Kurtze, který s určitostí přijel do Brna v březnu 1732²¹⁶ a jelikož si obvykle hned zamlouval i některý následující termín, dá se předpokládat, že tak učinil i tentokrát a na

---

²¹⁴ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sign. 47, karton 72, f. 318–319.

²¹⁵ Viz tamtéž.

²¹⁶ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sign. 47, karton 72, f. 467–468.

podzim se znovu vrátil. Rozhodně vystupoval v Brně o masopustu 1733 stejně jako Mingotti, ale nikoliv v jízdně, nýbrž v Salmově domě, za který 21. února odvedl do obecní pokladny 57 zlatých 30 krejcarů.²¹⁷ Úřad zemského hejtmána si jistě dobře pamatoval, jaké problémy musel řešit, když tu před deseti lety soupeřili o stavovskou jízdnou Geißler s Prehauserem, a proto přikázal písemně Mingottimu, aby dával své opery v jiné dny, než kdy bude hrát konkurenční ansámbl, aby „nepřipravovali jeden druhého o živobytí, ale také kvůli spokojenosti diváků“.²¹⁸ Pro Mingottiho tato situace jistě znamenala o důvod víc proč usilovat o vlastní operní dům, a tak ještě týž den, kdy psal žádost na hejtmanství, poslal jednu také na magistrát.²¹⁹ Tam postupovali velmi rychle – celou věc ihned projednali na zasedání rady a žadateli vyhověli, jen kamna mu z důvodu nebezpečí požáru nepovolili. Přesné znění je zaznamenáno v Mingottiho úředním psaní²²⁰ i v radním protokole, přičemž oba texty jsou identické.

– *Mingotti Angelo ein Prager Operist, Sub hodierno praes. bittet ihme zu erlauben auf der Reith schuhl opera mit Burlesquen spihlen undt hierzu ein Theatrum, dann zwey Ofen auf seine Spesen aufrichten zu dürfen.*

*R. Hierauf in Bescheid anzufiegen: Es hätte zugemeldter Angelo Mingotti allforderist von einen Hochlöbl. Königl. Ambt der Landeshaubtman- sch, derley opera allhier spihlen zu können. Hierzu dem außgewürkten Consens, hoc loco anzuzeigen, worauf so dann das weithere von hierauß, jedoch außser der Reith Schuhl, weilen mann darinnen die zwey aufzuset- zen ansünnende Ofen ab periculum Incendij nicht verwilligen kan, folgen solle.*²²¹

Z odpovědi magistrátu vyplývá, že Mingottimu byla stavba divadla s lóžemi skutečně povolena, nikoliv však v jízdně, nýbrž vedle jízdnou. Formulace *außser der Reith Schuhl* neznamenal v tomto případě něja-

---

²¹⁷ AmB, Fond A 1/3 – Sbírká rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích hospodářského direktoria z roku 1733, rkp. 230, f. 48–49.

²¹⁸ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sign. 47, karton 72, f. 318–319.

²¹⁹ AmB, Fond A 1/9 – Stará tereziánská registratura ekonomická, inv. č. 86, sign. C 51, karton 39. K tomu viz též [SEHNAL 1974:64].

²²⁰ Viz tamtéž.

²²¹ AmB, Fond A 1/3 – Sbírká rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z roku 1732, rkp. 1324, f. 1311.

ké jiné místo, které by se nalézalo mimo teritorium celé jízdárny, nýbrž právě jen vedle té části, v níž se divadlo až dosud vždy hrálo, to jest vedle nevzhledného zastřešeného stavení, nalézajícího se na severním konci jízdárny před západním průčelím Zemského domu. Zmínka o požáru potvrzuje, jak velké obavy měla obec z požáru v těchto místech, a proto požadovala, aby Mingotti stavěl jinde, jednoduše řečeno, chtěla, aby stavěl o notný kus dál od Zemského domu. Jelikož jízdárna zabírala celé mezihradbí, které začínalo u Brněnské brány, prostírala se její větší část volně pod širým nebem, a proto jistě poskytovala Mingottimu dost místa pro realizaci jeho projektu. Zároveň je zřejmé, že Mingotti, když se ve své první žádosti vyjádřil o jízdárně jako o dostatečně velkém a pohodlném prostoru (*zulänglichst und accomodableste Spatium*²²²), nepomýšlel na adaptaci starého rozpadajícího se přístřešku, protože už tehdy si musel dobře uvědomovat, že jenom otevřená jízdárna mu poskytne dostatek místa pro stavbu nového divadla. S ohledem na okamžitý souhlas radnice se můžeme dále domnívat, že hned při prvním jednání došlo k oboustranné dohodě mezi italským impresáriem a magistrátem, z čehož je patrné, že se italský impresáριο vyznal nejen v dramaturgii a inscenování oper, ale že byl také velmi schopným manažerem, jak mělo záhy potvrdit jeho aktivní počínání při stavbě městského operního divadla.

Mingotti zůstal tedy na pozemku jízdárny, ale situoval své soukromé divadlo do jižní části mezihradbí blíž k Brněnské bráně. Tuto skutečnost dokládá další výnos brněnského magistrátu ze dne 27. října 1732, v němž se zpřesňuje dříve vydané povolení ke stavbě divadla v jízdárně. Magistrát Mingottimu přikazuje, že musí ponechat volnou cestu k městskému potravinovému skladu, tak aby tudy mohly projíždět vozy a mohl z nich být vykládán a zase nakládán různý proviant:

– *Invermelten Angelo Mingotti hierauf in weiteren Bescheidt anzufiegen; Es wurde derselbe auf den Fall und da von ihme die Opern ob die alhießigen Reütt-Schull produciret werden solten, gehalten sein, einen Weeg zu dem Stadt-proviant-Haus auf solche Art frei zu lassen, daß mann dasselben von seithen der Stadt mit einem Waagen zu und respective abfahren, auch in erforderungs Fall allerdings bequemlich verschiedenes proviant ab- und aufladen könne.*²²³

---

²²² Viz s. 119.

²²³ AmB, Fond A 1/9 – Stará tereziánská registratura ekonomická, inv. č. 86, sign. C 51,

Cesta, o níž se tu píše, vedla ze Starého Brna v místech dnešní ulice Pekařské vzhůru k Brněnské bráně v městských hradbách, odtud přes jižní část stavovské jízдарny do ulice Dolní Brněnské (Dominikánská ulice) a dále přes Rybný trh (Dominikánské náměstí) na Dolní trh (náměstí Svobody). Tam, v těsném sousedství kostela sv. Mikuláše, se nacházela městská váha, kde se vážilo zboží přivážené do města a pak se za ně stanovovaly poplatky, které plynuly do městské pokladny [ŠUJAN 1928:316]. Protože podobnou výhradu městského úřadu v žádné jiné žádosti hereckých společností účinkujících v jízdarně nikdy předtím ani potom nenalzáme, je jisté, že Mingotti skutečně hodlal postavit divadlo na místě, které se k takové činnosti nikdy neužívalo a v jehož těsné blízkosti dokonce vedla velmi rušná vozová cesta. Proto magistrát považoval za nutné vyjádřit se k nově vzniklé situaci, neboť musel ochránit komunikaci, která byla životně důležitá pro zásobování města. Další upřesnění polohy Mingottiho divadla lze vyvodit z protokolů městské rady, která na svém zasedání 21. listopadu 1732 projednávala zprávu, o níž referoval předsedající. Tomu se doneslo, že prý si operisté postavili za jízdarňou proti oknům dominikánského pátera lektora jakési lešení, které nepochybně nějak souviselo s divadlem a divadelním provozem – snad to mělo být malé venkovní jeviště určené k reklamě a lákání diváků. Vzhledem k tomu, že se ve stejném místě nacházela i prachárna, radní opět upozornili na nebezpečí požáru a ihned jmenovali ze svého středu inspektora, který dostal za úkol celou záležitost prozkoumat.

– *Herr Praes. Directorij bringet bey, wie daß zu vernehmen seye, samb die operisten einiges neües gerist hinter der Reith Schuhl gegen dem Zimmer des Patris Lectoris Dominicanorum haben machen lassen und wäre all-dorten ein Pulwer Thurm mit Pulwer angefühlet, mithin wäre das Pulwer, ob periculum incendij nöthig an ein anderes orth zu transferiren.*²²⁴

Pozoruhodné je, že radní už dopředu navrhovali přestěhovat prachárnu v případě, že se zpráva o lešení ukáže jako pravdivá. Z jejich reakce lze soudit, že vůbec neuvažovali o tom, že by se měli stěhovat spíše komedianti, anebo že by jim alespoň nařídili, aby lešení zbourali.

---

karton 39.

²²⁴ AmB, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z roku 1732, rkp. 1324, f. 1472.

Ostatně v dalším zápisu se můžeme dočíst, že byl celý incident vymyšlen a radní mohli s ulehčením konstatovat, že v tomto případě nebude zapotřebí dělat další opatření.²²⁵ Z hlediska polohy Mingottioho operního divadla je však důležitá zmínka o dominikánském klášteře, jehož zadní, tj. západní průčelí se otevíralo svými okny směrem do jižního závěru mezihradbí u Brněnské brány. Také tento detail potvrzuje, že si Mingotti vybral za stavební pozemek jižní konec stavovské jízdárny. Tato volba nebyla jistě náhodná. V těchto místech se po celý den pohybovalo množství lidí, kteří procházeli branou do vnitřního města, aby zde vyřídili své záležitosti a při té příležitosti mohli navštívit také divadlo. Shrňme-li všechny uvedené skutečnosti, pak z nich vyplývá, že Mingottioho soukromé operní divadlo v jízdárně stálo v těsné blízkosti dnešního Šilingrova náměstí u křižovatky ulic Husovy a Pekařské, s největší pravděpodobností na pozemcích domů s číslem Husova 6 nebo 8.

O existenci nové, od základů postavené divadelní budovy v jízdárně nemůže být žádných pochyb, zvláště když o ní vypovídají jak impresářiovy žádosti a úřední záznamy, tak další původní dobové prameny. Jsou to především Mingottioho dedikace, které lze nalézt ve dvou dochovaných librettech oper, uvedených jeho italskou společností v Brně o masopustu 1733. Jedná se o opery *Argippo* a *Gli amori amari*, obě od skladatele Antonia Constantiniho. Dedikace jsou psány v italštině a v němčině a vždy se v nich kromě jiného výslovně oznamuje, že dílo bylo provedeno „v novém divadle v jízdárně“. V případě prvního libreta je na titulním listu v italštině uvedeno:

– *Argippo Drama per musica da rappresentarsi in Bruna nel Novo Teatro alla Cavalleriza [...] Nel Carnevale dell Anno 1733* [DOKOUPIL 1978:171]

Vedle toho čteme v souběžné německé verzi:

– *Argippo Welches zu Brünn in der Faschings-Zeit in der Reitschul auff dem Teatro im Jahr 1733 vorgestellt* [DOKOUPIL 1978:171]

Stejně tak v záhlaví druhého titulu stojí nejprve v italštině:

---

²²⁵ Viz tamtéž, f. 1481.

– *Gli amori amari, Tragedia per Musica da rappresentarsi in Bruna, nel novo Teatro alla Cavalleriza [...] il Carnevale dell Anno 1733* [DOKOUPIL 1978:168]

Za tím následuje v němčině:

– *Die bittere Lieb, Gesungenes Trauer-Spiel, welches zu Brünn in der Reit-Schul auff dem neuen Theatro zu Fastnachts-Zeit im Jahr 1733 vorgestellet* [DOKOUPIL 1978:168]

Mingotti tak zřetelně pojmenoval místo produkcí – „v jízdárně“ (*alla Cavalleriza, in der Reit-Schul*) – aby diváci věděli, kam mají za divadlem přijít, ale zároveň jako správný podnikatel zdůraznil novost operního domu (*nel novo Teatro*), aby jej učinil pro diváky ještě přitažlivějším. Jistě dobře věděl, že je stavba s ohledem na zdejší dosavadní zvyklosti opravdovou novinkou.

Jak přesně divadlo v jízdárně vypadalo, ovšem nevíme. Jisto je, že interiér nově projektované stavby splňoval požadavky kladené na složitou jevištní techniku, ale jak bylo již uvedeno, nechyběl v něm ani další důležitý prvek, který se Mingottimu nutně spojoval s představou divadla, jak je znal z Benátek. Tím byl systém lóží v hledišti, kde se mohli diváci bavit v jakémsi pohodlném soukromí, nevyrušováni ostatními. Italský impresáριο si také dobře uvědomoval, že ho v Brně čeká chladná podzimní a následně i zimní karnevalová sezóna, a právě proto chtěl v divadle postavit dvoje kamna, což byl v tehdejší době obvyklý počet – jedna kamna vždy vytápěla hlediště, zatímco druhá stála skryta někde na boční straně jeviště. Z Mingottiho žádosti o povolení dalších produkcí v jízdárně z 23. února 1733 potom víme již jen to, že do stavby investoval 1000 zlatých.²²⁶ Pokud jde o materiál užitý na stavbu, celkem oprávněně se můžeme domnívat, že divadlo bylo ze dřeva. Alespoň tak lze soudit podle jiného divadla, postaveného v roce 1736 ve Štýrském Hradci druhým z obou bratrů Mingottiů, Pietrem, rovněž významným impresáriem, a to ještě předtím, než sem za ním přijel Angelo, který ve stejném roce na jaře skončil několikaleté působení v Brně [SEHNAL 1974:64]. Vnější dispozice parcely, na níž bylo zbudováno divadlo ve Štýrském Hradci, nápadně připomínají situaci v Brně. I tam byl vybrán

---

²²⁶ MZA, Fond B 1 – Gubernium, sign. 47, karton 72, f. 323–325.

pozemek u městských hradeb poblíž Francouzské brány v místě zvaném Na rejdišti (*auf dem Tummelplatz*), tj. na pozemku tamní jízďárny. Tam postavil Pietro Mingotti jednoduché dřevěné divadlo [BUSCHEK 1999:96], které sloužilo italské opeře deset let až do roku 1746, kdy byla budova stržena z důvodu nebezpečí požáru [TURK 1984:81]. Zvážíme-li však také rychlost, s níž byla stavba divadla v brněnské jízďárně provedena, dospějeme opět k názoru, že základním stavebním materiálem bylo dřevo.

Pomocí pramenného materiálu můžeme s jistotou doložit, že Mingottiho operní divadlo sloužilo svému účelu velmi krátce, jen necelé čtyři měsíce. Jak již víme, magistrát vydal impresářiovi povolení 13. října, zatímco výnos z 27. října, upravující podmínky stavby v bezprostřední blízkosti frekventované cesty, byl vydán v době, kdy už se divadlo zřejmě stavělo. Den zahájení provozu s určitostí stanovit nelze, můžeme však alespoň předpokládat, že 19. listopadu se v divadle již hrálo, protože k tomu dni městská rada rozhodla zapůjčit operistům stříkačky jako opatření proti případnému požáru.²²⁷ Z Mingottiho praxe v brněnském městském divadle v následujících třech letech vyplývá, že jeho soubor hrál vždy po celou karnevalovou stagionu až do masopustního úterka, což byl nejen poslední den masopustu, ale i den, v němž se každoročně odehrálo poslední představení před velikonočním půstem. V roce 1733 připadl masopustní úterek na 17. únor a tehdy se také v Mingottiho divadle v jízďárně nepochybně hrálo naposledy. V listopadu téhož roku operní společnost vystupovala už v novém Divadle V taverně. Jisté je také to, že kromě italských operistů nikdo jiný toto ze dřeva vystavěné divadlo už dále nepoužil, protože v červnu 1733 bylo prodáno a zbouráno, jak o tom svědčí zápis v protokole hospodářského direktoria.²²⁸

Angelo Mingotti a jeho společnost italských operistů seznámili brněnské obecnstvo už během své první karnevalové stagiony v novém divadle v jízďárně jak se soudobou inscenační praxí, jakou umožňoval jedině specializovaný, dobře zařízený operní dům, tak také s žánrem italské *opery seria*. Je zřejmé, že si městské publikum ihned oblíbilo tento nový druh zábavy, a to do takové míry, že se potěšení z něho nehodlalo

---

²²⁷ AmB, Fond A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z roku 1732, rkp. 1324, f. 1469–1470. K tomu viz také [SEHNAL 1974:64].

²²⁸ AmB, Fond A 1/3 – Sbíрка rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích hospodářského direktoria z roku 1733, rkp. 230, f. 169.

zřící. Nejen aristokracie, ale také bohatá měšťská honorace se nyní chtěla za své peníze v divadle bavit a poslouchat přitom dojímavou, povznášející hudbu a zpěv, chtěla žasnout nad dokonale iluzivním obrazem perspektivní scény a kouzly jevištní techniky, aniž by proto musela cestovat až do Itálie – což ostatně ani nebylo, na rozdíl od šlechty, součástí jejího životního stylu. Proto se obec rozhodla postavit si vlastní operní dům, který měl být opatřen vším potřebným, tak aby diváci nepřišli o žádný z rafinovaných požitků, jež jim dokázala zprostředkovat iluze barokního divadla. Mingotti ovšem zprostředkoval Brňanům operní produkci hned v té nejatraktivnější a nejlepší podobě. Záleželo mu na tom, aby svůj repertoár vytvářel z nejčerstvějších operních novinek skladatelů a libretistů právě hraných v benátských divadlech a neméně dbal o vysokou úroveň uměleckého souboru [SEHNAL 1974:64]. Na úspěšnost Mingottiho brněnského podnikání ukazuje i to, že tu impresáριο zůstal velmi dlouho, celé čtyři roky (1732–1736). Nakonec, navzdory tomu, že nemáme žádných přímých písemných či jiných dokladů, nelze pochybovat ani o tom, že také moravští stavové, vázaní v Brně povinnostmi k zemským úřadům, ocenili snadnou dostupnost kvalitní opery, na niž byli tradičně zvyklí, a že postavení divadelní budovy ve městě jistě rovněž přivítali. Nad Mingottiho společností od počátku alespoň drželi ochrannou ruku, o čemž svědčí jména šlechticů, jimž ve svých dedikacích Mingotti uvedení jednotlivých oper věnoval.

Na závěr nutno konstatovat, že přes krátkou dobu trvání nelze soukromému divadlu Angela Mingottiho ve stavovské jízdně v Brně upřít jisté prvenství. Právě ono bylo totiž první divadelní institucí typu benátského *teatro impresariale*, uvedené do života mimo území Itálie severně od Alp, což není v odborné literatuře dosud zaznamenáno a zhodnoceno. Tuto skutečnost přehlíží i tak renomovaná publikace, jako je *Enciclopedia dello spettacolo*, která prvenství mylně přiznává až divadlu Pietra Mingottiho ve Štýrském Hradci z roku 1736 [Enciclopedia dello spettacolo 1960:614]. Ve skutečnosti takové divadlo fungovalo v Brně už od podzimu 1732 – bylo to soukromé divadlo Angela Mingottiho ve stavovské jízdně, které lze přitom zároveň chápat nejen jako předstupeň, ale především jako prvotní a nejzávažnější impuls ke vzniku měšťského operního Divadla V taverně.

Operní Divadlo V taverně

Dějiny budovy, která stojí v centru Brna v dolní části Zelného trhu a dnes běžně nazývané Reduta, se zabývají historikové v souvislosti s divadelními produkcemi již od poloviny 19. století. Protože však divadlo zde provozované se po delší část své historie vázalo s kulturními dějinami německy mluvícího obyvatelstva, byli to nejprve němečtí badatelé, kteří mu věnovali pozornost a teprve až od začátku 20. století se k nim připojili i historikové čeští. Jak se však dále pokusíme doložit, ve všech těchto pracích bez rozdílu nalézáme řadu nevyjasněných otázek a různě si odporujících dat, které se týkají zejména stavby operního divadla na počátku třicátých let 18. století. Máme tu na mysli především přesné určení roku, ve kterém se začalo divadlo stavět. Nevíme však nic určitého ani o způsobu financování, o výši vynaložených nákladů, nevíme, jak dlouho stavba trvala, jaký materiál se přitom použil, neznáme jméno stavitele, ba dokonce ani to, kdy vlastně byl v divadle zahájen provoz. V žádné z dosud existujících studií nenajdeme o těchto věcech podrobnější údaje, a pokud jsou nějaké informace přece jen uvedeny, nemohou být zpravidla považovány za věrohodné, protože chybí přesný odkaz na jejich zdroj. Tato skutečnost napomáhá k vytvoření obecně rozšířeného tvrzení, že se o stavbě operního Divadla V taverně nedochovaly žádné originální dokumenty, a že se tudíž nemáme při výzkumu o co opřít. Soustředěný průzkum archivních fondů přitom potvrzuje, že máme k dispozici naopak pozoruhodné množství cenných pramenů, jež se týkají této významné kapitoly divadelní minulosti města Brna. Problém spočívá pouze v tom, že jen málokterý divadelní historik tyto materiály důsledně hledal a pracoval s nimi, a proto nakonec zůstaly neprozkoumány a mnohé z nich i zapomenuty.

O operním divadle na Horním trhu se v literatuře běžně tvrdí, že bylo postaveno roku 1732 na pozemku východního křídla městské taverny, označované jako Malá taverna, která údajně v roce 1693 vyhořela. Tak z českých autorů například Jan Vondráček píše:

– [...] Brno však, ač nemělo toho politického a kulturního významu jako Praha, postavilo již r. 1732 vlastní divadelní budovu na Zelném trhu na místě shořelé „taverny“ a říkalo se mu nadále Divadlo v Taverně (Theater in der Taffern) nebo po cizím zvyku, jako tomu bylo v Praze, „Opera-

Haus“, protože vedle činoher mělo sloužit i představením operním a baletům. [...] V tom smyslu předčilo tedy Brno Prahu, kde ještě tehdy stálého divadla nebylo [VONDRÁČEK 1956:561].

Protože stejné vročení najdeme i u řady jiných historiků, mohli bychom se domnívat, že jejich tvrzení je pravdivé. Přitom lze celkem snadno zjistit, že všichni autoři opsali datum z jediného zdroje, totiž od Christiana d'Elverta, který jako první ve své historické práci o divadle na Moravě a ve Slezsku uvedl, že divadlo bylo otevřeno v létě 1732 [d'Elvert 1852:53], aniž by ovšem sdělil, odkud informaci čerpal. Dále pak zmiňuje i Mingottioho první stagionu v Divadle V taverně, která se podle něj uskutečnila v roce 1734, zatímco před tím vystupoval impresáριο se svou společností od podzimu 1732 ve vlastním divadle ve stavovské jízdárně. Už tady však narážíme na první rozpor – jestliže podle d'Elverta bylo divadlo otevřeno v létě 1732, pak se od něho již nedozvíme, jaká společnost v něm hrála v období dvou let do nástupu Mingottioho v roce 1734. Je zajímavé, že také Albert Rille ve svých obsáhlých dějinách brněnského divadla zmiňuje rok 1732, avšak jen jako rok zahájení stavby [RILLE 1885:5]. Začátek provozu, a tedy začátek dějin brněnské městské divadelní instituce vůbec, klade až do roku 1734, jak to ostatně stojí i v podtitulu jeho studie. Pozdější letopočet ne zvolil Rille náhodně – vyplynul mu z údajného prvního roku působení A. Mingottioho v Divadle V taverně. Rille ovšem problém časové pauzy, kterou nacházíme u d'Elverta, řešit nemusí, protože nám nepřímou sděluje, že se mezi lety 1732–1734 budova teprve stavěla, a nemohl v ní tudíž nikdo hrát. Teprve Mingotti, podle něho, jako první nájemce otevřel divadlo zahajovací karnevalovou stagionou 1734.

Gustav Trautenberger se ve své z velké části kompilační práci o dějinách města Brna také domnívá, že divadlo bylo postaveno v roce 1732, avšak jeho vznik do jisté míry spojuje s účinkováním Angela Mingottioho ve stavovské jízdárně na podzim toho roku [TRAUTENBERGER 1897:54–55]. Svoje úvahy přitom opírá o korespondenci vedenou mezi italským impresáriem a příslušnými brněnskými úřady, z níž dokonce přesně cituje, ale nakonec dochází k nesprávnému zjištění, že Mingotti hrál v nevládných měsících pozdního podzimu a začínající zimy venku pod širým nebem. Evidentně tak pomíjí fakt, že si postavil v mezihradbách poblíž Brněnské brány vlastní divadlo, neboť k tomu měl povolení magistrátu. Trautenberger na základě svého omylu potom dále soudí,

že Mingotti nemohl v jízdně v zimním období – a k tomu za stálého projíždění povozů po cestě do nedalekého městského skladu – svoji živnost provozovat a rád se nastěhoval do právě postaveného Divadla V taverně. Podle toho by tedy divadlo bylo dostavěno v listopadu či prosinci 1732, což je ovšem s ohledem na tehdy panující zvyklosti zhoľa nemožné. Je nemyslitelné, že by obec věnovala úsilí takovému podniku, jako je stavba divadla, v době dušiček a blížícího se adventního času, ne-li v adventu samém. Trautenbergerova hypotéza, že Mingotti hrál v nově otevřeném Divadle V taverně již o masopustu 1733, je proto nepřijatelná a odporují tomu i citované dedikace v operních libretech.²²⁹

Také německý historik Hans Welzl ve své přehledové práci o divadelních dějinách města Brna [WELZL 1900] referuje nejprve o působení Mingottiho operní společnosti ve stavovské jízdně na podzim 1732, avšak končí konstatováním, že jiné zprávy o divadle z toho roku neexistují a podivuje se, odkud mohli čerpat informace o stavbě operního domu jeho předchůdci d'Elvert a Rille. On sám opřel svoji badatelskou práci o protokoly z každodenního zasedání městské rady a v nich o stavbě budovy nenalezl žádné doklady.²³⁰ Přesto však nakonec také tvrdí, že vše ukazuje na to, že divadlo bylo skutečně postaveno v roce 1732, aniž by ovšem uvedl, na základě jakých informací tak soudí.

Dějiny brněnského německého divadla z pera Gustava Bondiho lze oprávněně považovat za velmi solidní. Autorovým úmyslem však nebylo napsat přehledovou historickou práci od počátku do současnosti, nýbrž zaměřil pozornost jen na dějiny novodobé divadelní instituce brněnského Městského divadla (*Brünner Stadt-Theater*), která zahájila provoz na podzim 1882 v Divadle Na hradbách [BONDI 1924]. V úvodní části věnované starší historii brněnského divadla (počínaje rokem 1600) je proto Bondiho studie jen stručnou kompilací z textů d'Elverta a Rilleho, a tudíž je zcela nepůvodní. Totéž platí i o práci Eduarda Steinera, který však hledal informace ještě u dalších autorů, zejména u G. Trautenbergera. Proto si i v této studii můžeme přčíst téměř doslova opsané tvrzení, že Mingotti hrál na podzim 1732 v jízdně pod širým nebem a kvůli zimě vzal zavděk právě postaveným divadlem na pozemku městské taverny, která – jak jinak – předtím v roce 1693 vyhořela [STEINER 1964:20]. Jak Bondi, tak zvláště Steiner jsou tedy jakožto historici pro

---

²²⁹ Viz s. 124–125.

²³⁰ Nacházejí se totiž v protokolech hospodářského direktoria.

poznání starších dějin brněnského profesionálního divadla, do nichž patří i stavba operního Divadla V taverně, zcela nevěrohodní.

S posledními dvěma jmenovanými německy píšícími historiky se však konečně dostáváme do století dvacátého, a tím i k historikům českým. Na začátku jejich řady stojí už několikrát zmíněné jméno muzikologa Vladimíra Helferta, který se ve svém stěžejním díle o barokní hudbě na zámku v Jaroměřicích dotkl také dějin brněnského městského divadla v třicátých letech 18. století [HELFERT 1916]. Ještě obšírnější údaje, jež dokonce přímo souvisejí se zahájením provozu v novém operním domě, však najdeme v jeho studii o opeře Eustachia Bambiniho o Donu Juanovi *La pravità castigata* [HELFERT 1917], kterou uvedl Mingotti v únoru 1734 v Divadle V taverně. Helfert vychází z názoru A. Rilleho a tvrdí, že stavba divadla trvala celé dva roky:

– *Brněnská obec začala totiž r. 1732 stavěti vlastní divadelní budovu na Zelném trhu [...] a dokončila ji r. 1734* [HELFERT 1917:256].

Zřetelně tak formuluje, co Rille jen naznačil a zároveň odstraňuje i nelogickou časovou pauzu z let 1732–1734, kterou jsme našli ve studii d'Elvertově. Helfert však jde v úvahách ještě dál. Opírá se přitom o Mingottioho dedikaci v libretu zmíněné opery, která je datována 20. února 1734, tj. uprostřed rušné karnevalové sezóny. To ho vede nejprve k přesvědčení, že opera *La pravità castigata* uvedená toho večera, byla jedním z prvních představení v novém divadle, načež dochází k logicky znějícímu závěru, že:

– [...] *nová divadelní budova v Brně byla otevřena Angelem Mingottim karnevalovou stagionou r. 1734* [HELFERT 1917:257].

Protože Helfert neměl k dispozici, či spíše vůbec neznal řadu důležitých archivních pramenů, také on se v tomto tvrzení mýlil – jak se pokusíme dále dokázat.

Názor divadelního historika J. Vondráčka na to, kdy bylo brněnské operní divadlo postaveno, už známe. Také Vondráček se v této souvislosti zmiňuje o Mingottim, ale tvrdí, že přišel do Brna už kolem roku 1730 a nejprve hrál ve stavovské jízdárně, v níž si upravil „vlastním nákladem pohodlné hlediště s lóžemi“, načež v roce 1732 zahajoval jako první nájemce provoz v novém divadle, kde zůstal až do roku 1736

[VONDRÁČEK 1956:562]. Dosti nepochopitelný časový posun k roku 1730 přitom Vondráček nepodložil žádným odkazem k pramenům a problém správné datace tak ještě více zkomplikoval.

Z novějších prací určitě nejméně pozornosti věnují stavbě divadla v Brně autoři čtyřdílných Dějin českého divadla. V příslušné 3. kapitole I. dílu můžeme najít v poznámce č. 51 jen tento formální odkaz na Rilleho práci:

– *O stavbě brněnského divadla na Zelném trhu z roku 1732 Rille, A.: Aus dem Bühnenleben Deutsch-Oesterreichs. Die Geschichte des Brünnner Stadttheaters (1734–1884) [DĚJINY ČESKÉHO DIVADLA 1968:370].*

Dokladem toho, že v určení roku stavby dodnes panuje v odborné literatuře zmatek nejen u starších autorů českých a německých, ale dokonce i v pracích nejnovějších, je nedávno vydaný sborník o Redutě,²³¹ kde je chybně udáváno hned několik vročení, poněvadž však rok 1732. Jedinou relevantní studii tak zůstává práce muzikologa Jiřího Sehnala *Počátky opery na Moravě (Současný stav vědomostí)* [SEHNAL 1974] napsaná na počátku sedmdesátých let 20. století, která má pro výzkum dané problematiky zásadní význam mimo jiné proto, že se v mnoha pro nás důležitých bodech konečně opírá o archivní prameny. Je ovšem pochopitelné, že Sehnal jako muzikolog soustředil svůj odborný zájem na opery uváděné A. Mingottim během jeho brněnského pobytu v letech 1732–1736. Okolnosti stavby divadla ponechal stranou a jen odkázal na článek C. Hálové-Jahodové *Reduta* [HÁLOVÁ-JAHODOVÁ 1970]. Tento text renomované historičky umění, publikovaný v časopise *Opus musicum*, je často citován i jinými badateli, a proto je třeba věnovat mu poněkud více pozornosti, jelikož, jak snadno zjistíme, je plný omylů a pochyb vzbuzujících tvrzení. Ve svém článku o Redutě autorka mimo jiné píše:

– *Od roku 1634 začíná pro Redutu nová éra. K její dosavadní budově přikoupila obec ještě i sousední domy u masných krámů podél jižní strany uličky [...] Adaptovaná část obou přikoupených domů sloužila pak dvě stě let (1670–1870) jedině účelům divadelním. Stala se prvním samostatným divadlem v Brně. [...] V roce 1731 bylo rozhodnuto odstranit silně po-*

---

²³¹ *Reduta. Divadlo na Horním náměstí*. Brno, 2005.

ciřovanou prostorovou tíseň divadla důkladnou přestavbou dosavadního objektu a nadstavbou druhého poschodí. Aby nebyl během těchto úprav rušen provoz divadelních představení, postavil (v květnu 1731) brněnský tesařský mistr Ant. Ebenberger provizorní „Opernhaus“ ze dřeva. Ale mohli se hrát také ve starém Redutním sále, popřípadě ve stavovských jízdnárnách, nejčastěji v mezihradbí blíž Brněnské brány, ve dvoře jezuitských kasáren, nebo v Salmově domě v Dominikánské ulici č. 9, což se také stávalo [HÁLOVÁ-JAHODOVÁ 1970:304].

Uváděné údaje odpovídají skutečnosti, jen pokud jde o divadelní produkce konané ve stavovské jízdnárně a v Salmově domě, i když i u nich postrádáme přesnější časové vymezení užití obou lokalit. Zbytek informace je nepřesnou, zavádějící a uměle vytvořenou konstrukcí, kterou její autorka pochopitelně nepodkládá žádnými odkazy k pramenům. Poznali jsme například již dříve, že divadelní společnost pobývající v Brně na přelomu roku 1669/1670 vůbec v městské taverně nevystupovala, ale že ji v téže době obsadila anonymní skupina provazochodců.²³² Analýzou archivních materiálů pocházejících z druhé poloviny 17. století jsme také zjistili, že komedianti vystupovali většinou ve dvoře taverny a nikoliv v jejím interiéru. Především však neexistuje jediný písemný doklad o tom, že by obec vlastnila před rokem 1733 nějakou specializovanou budovu, která by sloužila výhradně jako divadlo otevřené všem platicím divákům. Kdyby tomu tak bylo, pak by Brno s takovou divadelní tradicí časově předběhlo o desítky let jiná města střední Evropy a představovalo by v daném kulturním regionu naprosté unikum. Je dobře známo, že prvním samostatným divadlem postaveným z rozhodnutí městské rady a za obecní peníze bylo Divadlo u Korutanské brány zprovozněné ve Vídni roku 1709. Brno drží prvenství v rozhodnutí obce vybudovat první operní divadelní dům přístupný veřejnosti, k čemuž došlo roku 1733. Během první třetiny 18. století fungovaly takové veřejné operní domy jedině v italských městech, jako například v Neapoli a Benátkách, zatímco ve střední Evropě vyrůstaly výhradně z iniciativy aristokracie jako soukromé podniky – bez ohledu na to, že některé z nich provozovali jejich majitelé na principu stagionového divadla, jako tomu bylo v případě pražského divadla hraběte Šporka.

---

²³² Viz s. 33–40.

Odůvodněné pochyby lze ovšem vyslovit i o stavbě provizorního Opernhausu v květnu 1731. O pronájem takové specializované budovy, jakou bylo barokní operní divadlo, by byl mezi hereckými společnostmi, které na počátku třicátých let v Brně pobývaly, jistě velký zájem. V protokolech městské rady z let 1730–1732 však o takovém domě nebudeme jedinou zmínku, ale zato z nich zjistíme, že se komediantské produkce nejrůznějšího druhu odbývaly převážně v Salmově domě. Tak například 12. května 1730 o tuto lokalitu žádal principál Joseph Ferdinand Müller:

– *Comoedianten Banda Principal Joseph Müller Sub hodierno praes. bittet umb Consens in dem Salmischen Hausß seine opera produciren zu können. R. Zuverbescheiden, more solito.*²³³

V lednu 1732 pak jakási anonymní společnost prosila městskou radu o povolení, aby směla vystupovat se svými komedii v Salmově domě v době masopustu:

– *Comoedianten Banda Sub hodierno praesentato, bittet umb Verstattung, durch diese Faschingszeith ihre Comoedien produciren zu können. R. Invermeldten Supplicanten hierauf in bescheid anzufiegen: es wurde demselben der efflagitirte Consens, die Comoedien produciren zu können, von hieraufß verstattet, man versehete sich aber hiesigen orths, das solche producierung in aller modestie undt ohne darbey vernehmen der ärgernus, von der dießfälligen Banda aufgeföhret werden würde. Betreffend die gelegenheit in dem Salmischen Hausß, da hette sich Er Supplicant dessentweegen, wie auch weegen deß Tantz Impost bey einem Löbl. Directorio anzumelden. R: Obsehendes Resolutum an ein Löbl. Directorium zur Nachricht undt weitherer Nöthiger Verkherung zu dirigiren.*²³⁴

Nejzávažnějším důkazem, že Brno nedisponovalo v dané době divadelní budovou určenou k inscenování oper, je přítomnost společnosti italských operistů v roce 1732 s Angelem Mingottim v čele. Jestliže Há-

---

²³³ AmB, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z roku 1730, rkp. 1322, f. 590. Viz též s. 115.

²³⁴ AmB, Fond A 1/3 – Sbirka rukopisů a úředních knih, zápisy o schůzích městské rady z roku 1732, rkp. 1324, f. 90.

lová-Jahodová tvrdí, že v roce 1731 postavil městský tesař Ebenberger improvizovaný dřevěný *Opernhaus*, potom před námi vystává otázka, proč by si tak zkušený impresárió, jakým Mingotti byl, pronajímal prostory stavovské jízdárny u Brněnské brány a investoval nemalé peníze do stavby soukromého divadla, kdyby měl v téže době k dispozici být provizorní, avšak přece jen k divadelnímu provozu určený a technicky vybavený jednopatrový operní dům. Nemůže být pochyb, že Hálová-Jahodová svým výrokem o existenci funkčního divadla v prostoru dnešní Reduty záměrně vytvořila umělý konstrukt ohraničený roky 1670–1870, v němž se první letopočet vztahuje k tehdy nejstaršímu doloženému pobytu komediantů v Brně v zimě 1669/1670, zatímco druhý je rokem posledního požáru městského divadla na Zelném trhu (23. června 1870). Požár změnil starou divadelní budovu v nepoužitelnou ruinu a dále už nebyl provoz v těchto místech na víc jak sto let obnoven. Za povšimnutí jistě stojí, že článek *Reduta* vyšel v časopise *Opus musicum* v roce 1970 a jeho autorka tak vlastně získala svým vykonstruovaným tvrzením dvě pěkně zaokrouhlená, leč neexistující výročí. Právě tak se však Hálová-Jahodová mylí, když tvrdí, že se divadlo hrálo ve dvoře jezuitských kasáren, přičemž má na mysli brněnskou jezuitskou kolej. V tomto rozlehlém areálu, z něhož do dnešní doby zůstal jen kostel Nanebevzetí Panny Marie s hlavním průčelím do Beethovenovy ulice, se divadlo v baroku skutečně hrálo, jak o tom svědčí dochované synopse divadelních her. Nejednalo se však o produkce profesionálních herců, nýbrž o divadlo školské, které provozovali žáci koleje v rámci výuky, anebo při různých významných příležitostech. Jak známo, jezuité učinili divadlo pevnou součástí svého výukového systému a byli schopni inscenovat velmi náročná dramata a opery, avšak tento typ barokního, výlučně amatérského divadla nelze směřovat s produkcemi profesionálních cestujících společností. Také je zcela nemyslitelné, aby byl prostor jezuitské koleje propůjčován k provozování živnosti kočujícím komediantům, dokud sloužil svým původním účelům, to jest až do zrušení jezuitského řádu v roce 1773.

Z uvedeného je zcela zjevné, že v případě dějin Divadla V taverně nebyl dosud podniknut žádný důkladnější výzkum, a to přesto, že existuje pramenný materiál, z něhož můžeme příslušná fakta čerpat. Pokusme se proto shromáždit dostupné údaje a na jejich základě zrekonstruovat události, které se vážou ke vzniku městského operního divadla v Brně.